

Ewa Mańka

Wykładowca Wydziału Organizacji Szkolenia
i Dowodzenia Szkoły Policji w Pile

Krzysztof Sawicki

Wykładowca Zakładu Służby Kryminalnej
Szkoły Policji w Pile

PSYCHOLOGICZNE I PRAWNE ASPEKTY PRZEMOCY SEKSUALNEJ WOBEC MAŁOLETNIICH

I. Psychologiczne aspekty przemocy seksualnej wobec małoletnich

Małoletni, zgodnie z definicją prawną zaczerpniętą z kodeksu cywilnego, to osoba poniżej 18 roku życia. Z uwagi na sposób funkcjonowania, małoletni to osoby z grupy ryzyka potencjalnych ofiar przemocy także seksualnej z uwagi na swój: wiek, kondycję fizyczną i cechy osobowości, tj. słabe zdolności poznawcze, np. rozumienia intencji osób dorosłych, znaczenia czynu i jego konsekwencji, łatwowierność, brak doświadczeń życiowych, potrzeby rozwojowe skłaniające do poznawania świata i ludzi, ciekawość poznawczą, uległość wobec osób postrzeganych jako autorytety lub osoby znaczące, zależność od osób dorosłych.

Według definicji Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) z 1986 roku, **przemoc seksualna wobec dzieci** oznacza wykorzystanie ich dla uzyskania przyjemności seksualnej przez osoby dorosłe i starsze. Definicja ta wskazuje, że seksualnie wykorzystane dziecko, to każda jednostka w wieku bezwzględnej ochrony (wiek ten określa prawo), którą osoba dojrzała seksualnie naraża na **jakąkolwiek aktywność natury seksualnej** w celu seksualnego zaspokojenia. Może się to odbywać poprzez świadome działanie osoby dorosłej, czy też przez zaniedbanie jej społecznych obowiązków lub obowiązków wynikających ze specyficznej odpowiedzialności za dziecko. W definicji tej podkreśla się, że:

1) do ustalenia, kto jest dzieckiem, istotne

jest **kryterium prawne**, a nie biologiczne, czy psychologiczne,

- 2) o nadużyciu seksualnym mówimy wówczas, gdy **dziecko jest wykorzystywane do zaspokojenia potrzeb seksualnych osoby dorosłej**,
- 3) seksualna aktywność między dorosłym a dzieckiem **zawsze** opiera się na wykorzystywaniu wiedzy, dlatego w przeciwieństwie do innych form seksualnego kontaktu, nie może być traktowana inaczej, niż **nadużycie**.¹

Światowa Organizacja Zdrowia do form takiego nadużycia zaliczyła:

- pokazywanie pornografii,
- zachowania pedofilne,
- zachowania kazirodcze,
- obsceniczne rozmowy z dzieckiem.

Pornografię dziecięcą zdefiniowano w art. 2 drugiego protokołu do Konwencji o prawach dziecka, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 25 maja 2000 roku. Zgodnie z nim „pornografia dziecięca oznacza jakąkolwiek prezentację dziecka, za pomocą jakichkolwiek środków, podczas realnego bądź symulowanego aktu seksualnego bądź jakąkolwiek prezentację narządów płciowych dziecka, głównie dla celów seksualnych”.²

¹ Cześniakiewicz W., Pawlak, Jordan B.: Wykorzystanie seksualne dzieci. Warszawa 1988, s. 3.

² Kwiatkowska-Darul: Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym. Toruń 2007, s. 156 i n.

Według Davida Finkelhora „seksualne wykorzystanie dziecka polega na wciągnięciu w aktywność seksualną dzieci poniżej 13 roku życia przez osoby starsze od nich o co najmniej 5 lat oraz dzieci w wieku 13-16 lat przez osoby mające co najmniej o 10 lat więcej”. Należy bowiem pamiętać, że sprawcami agresji seksualnej wobec dzieci mogą być nie tylko dorośli lecz także **rówieśnicy lub dzieci niewiele starsze**, a skutki takiego molestowania nie są wcale mniejsze.³

Pedofilia to powtarzające się intensywne popędy seksualne i seksualnie pobudzające fantazję, które trwają przynajmniej przez 6 miesięcy, związane są ze stosunkami seksualnymi z dzieckiem przed okresem dojrzewania (według amerykańskiego systemu klasyfikacji chorób i zaburzeń psychicznych DSM- IV). W sytuacjach tych wiek dziecka na ogół wynosi 13 lat lub mniej. Wiek napastnika określa się umownie na 16 lat i przynajmniej 5 lat powyżej wieku dziecka.⁴

Szczegółowa charakterystyka zjawiska przemocy seksualnej wobec małoletnich musi obejmować wiele różnych jej aspektów.

1. Ze względu na sprawców przemocy seksualnej wobec małoletniego wyróżnia się:

a) **przemoc seksualną wewnątrz rodziny**:

- **kazirodztwo biologiczne** – ofiarę i sprawcą łączą więzy krwi, sprawcami okazują się np. ojcowie, matki, dziadkowie, bracia, wujkowie,
- **kazirodztwo psychologiczne** – sprawca dla dziecka jest osobą obdarzoną zaufaniem i więzią psychiczną podobnie jak członek rodziny lub rodzic biologiczny, np. opiekun zastępczy, adopcyjny, szczególnie autorytet dla dziecka, „przyjaciół domu”,

b) **przemoc seksualną zewnątrz rodziny** – sprawcy to osoby znane małoletniemu, ale spoza rodziny lub zupełnie obce.

2. Ze względu na rodzaj przemocy seksualnej są to:

a) **przemoc seksualna bezpośrednia**:

- **z dotykiem** – z psychologicznego punktu widzenia naruszenie sfery intymnej, przekroczenie bariery nietykalności cielesnej należy do drastycznych form przemocy seksualnej,
- **bez dotykania** (np. pokazywanie dziecku materiałów pornograficznych, obnażanie się przed dzieckiem, podglądanie dziecka, stosunek seksualny na oczach dziecka).

b) **przemoc seksualna pośrednia** – w sensie psychologicznym to „ochrona” sprawcy przemocy seksualnej przez inne osoby, np. matkę, partnerkę sprawcy, dziadków, rodzeństwo poprzez zachowania aktywne lub bierne, tj. przyprowadzanie dziecka do sprawcy, pomimo pierwszych sygnałów lub własnych podejrzeń, niszczenie listu samobójczego, w którym dziecko jako przyczynę chęci targnięcia na życie wskazywało przemoc seksualną, świadome przyzwalanie na przemoc, niska motywacja do zeznawania w sprawie lub odmowa zeznawania, aby nie obciążać i w taki sposób chronić sprawcę przed konsekwencjami prawnymi.

Niektóre rodzaje przemocy seksualnej są inicjowane także z wykorzystaniem elektronicznych środków komunikacji: Internetu, telefonów komórkowych. Portale społecznościowe mogą służyć poszukiwaniu małoletnich ofiar i zainicjowaniu pierwszych kontaktów lub pokrzywdzeniu małoletniego poprzez publikację wizerunku bez jego zgody, np. w sytuacji intymnej, na którą wyrażał zgodę, „nagich” zdjęć lub nagrania telefonem komórkowym aktywności seksualnej i pokrzywdzenia przez rozpowszechnianie ich innym osobom. Internet

³ Pospiszyl K.: Przepęstwa seksualne. Warszawa 2006, s. 56 i n.

⁴ Lach B.: Profilowanie kryminalne. Warszawa 2014, s. 299.

także daje możliwość nawiązania kontaktów z dzieckiem, które kończą się niejednokrotnie wykorzystaniem seksualnym w świecie realnym. Zdjęcia pornograficzne z udziałem dzieci stwarzają stan permanentnego pokrzywdzenia, raz wprowadzona do Internetu informacja pozostaje bowiem w nim na długo, gdyż nie daje się łatwo usunąć. Cyberprzestrzeń stwarza pedofilom nowe możliwości, jej anonimowość ułatwia polowanie na dziecięce ofiary. Sprawca najczęściej uwodzi ofiarę, usypia jej czujność, wprowadza w błąd, zdobywa zaufanie, tworzy bliską więź, kreuje „cyberofiarę”. Kwiatkowska-Darul podaje, że:

- 45 % internautów w wieku 12-17 lat otrzymało propozycję rozmowy na tematy seksualne wbrew swojej woli,
- 44% umówiło się w pojedynkę na spotkanie z osobą poznaną w sieci,
- 68% dzieci otrzymało propozycję spotkania od osoby z sieci,
- 23% dzieci poinformowało o tym rodziców,
- 63% dzieci trafia przypadkowo na materiały pornograficzne.⁵

Sprawcy przemocy seksualnej

Zarówno w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych, jak i w procesie wykryczym potrzebna jest rozległa i fachowa wiedza także na temat sposobu psychologicznego funkcjonowania sprawców przestępstw seksualnych, którzy dopuszczają się czasem wielu czynów, działają wiele lat, wobec **wielu** ofiar małoletnich, krzywdząc członków rodziny lub osoby obce.

W grupie 83 sprawców przestępstw o charakterze seksualnym do popełnienia zarzucanych czynów **przyznało się tylko 30% w toku prowadzonego postępowania. Żal i poczucie winy z powodu agresywnego zachowania stwierdzono zaledwie u 4%**. Natomiast **36% z nich ujawniło poczucie krzywdy** z powodu niesłusznego, w ich ocenie, oskarżenia przez osoby po-

krzywdzone. 31% racjonalizowało własne zachowania w ten sposób, że przypisywało ofiarom (najczęściej członkom rodziny), złe intencje, to jest posługiwanie się oskarżeniem w celu zemsty lub ukrycia własnych przewinień. Zarzucali ofiarom skłonność do nadużywania alkoholu, niewierność małżeńską, wymuszanie przez oskarżenie większej swobody zachowania, dążenie do uzyskania rozwodu z winy oskarżonego, chęć pozbycia się sprawcy z mieszkania. 8% badanych usprawiedliwiała swoje zachowania zaburzeniami w sferze seksualnej i prezentowała siebie, jako wymagających pomocy specjalistycznej, a nie karania. Natomiast **w grupie 48 sprawców seksualnego wykorzystania dzieci, do popełnienia przestępstwa przyznało się 52% badanych**. 6% podawało, że czują się winnymi i żałują, iż wyrządzili krzywdę dzieciom. Pozostali usprawiedliwiali i tłumaczyli własne zachowanie posługując się zaprzeczeniami i racjonalizacją: twierdząc, że dziewczynki same dążyły do kontaktu seksualnego, byli pod wpływem alkoholu, z powodu nieśmiałości nie potrafili nawiązać kontaktu z dorosłą kobietą, że cechuje ich pociąg seksualny do dzieci i to jest silniejsze od nich, a także, że obcowanie płciowe z dziećmi, sprawia im przyjemność, z której nie chcą rezygnować.⁶

Alec P. Spencer opisał cykl zachowań wśród przestępców seksualnych, działających wielokrotnie, który obejmuje zwykle wiele stadiów:⁷

- **Stadium 1 - „normalność”**- motywy pobudzające do przestępstwa są utajone, „na ogół poprawne zachowanie popełniającego od czasu do czasu przestępstwa seksualne, bardzo utrudnia znalezienie sprawcy, tych najczęściej bardzo drastycznych czynów, ponieważ nikt na ogół nie podejrzewa o takie czyny ludzi, których postępowanie wydaje się całkowicie normalne i przyzwoite”.
- **Stadium 2 - kumulacja uczuć negatywnych, tj.:** poczucia bezradności,

⁵ Kwiatkowska-Darul: Przesłuchanie... op. cit., s. 157.

⁶ Gordon M.: Osobowość sprawców przestępstw. Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny 2/19/ 2014.

⁷ Pospiszyl K.: Przystępstwa... op. cit., s. 129-135.

przygnębienia, nudy, porażki życiowej, niemożność ich przezwyciężenia poprzez aktywne, racjonalne działanie.

- **Stadium 3 - fantazje** o zdobyciu powszechnego uznania, bezwzględności podporządkowania innych ludzi, zyskania bezwarunkowej miłości i uległości, fantazje o dewiacyjnym seksie.
- **Stadium 4 - myślenie przedprzestępcze** „wypaczenie myślenia” - poszukiwanie usprawiedliwień dla popełnianych czynów, a jednocześnie opracowywanie najbezpieczniejszej drogi zaspokajania swoich potrzeb; na tym etapie działają jeszcze hamulce wewnętrzne, które blokują przed popełnieniem pierwszego czynu, ale utrwalają się **patologiczne przekonania**, np. „to nic złego, dzieci same tego chcą, uwodzą”.
- **Stadium 5 - sytuacja spustowa** - przejście sprawcy od **nastawienia do działania** przestępczego, uruchomienie kompulsywnych zachowań, realizacja fantazji seksualnych w działaniu.
- **Stadium 6 - nawrót uporczywych fantazji** na temat różnych możliwości ich spełnienia, intensywne poszukiwanie ofiary, która spełni natarczywe fantazje.
- **Stadium 7 - znalezienie ofiary.**
- **Stadium 8 - praca nad „urobieniem ofiary”** zarówno sprawcy pedofilii i sprawcy zgwałceń zaczynają dokładnie obserwować ofiarę, jej styl życia, upodobania oraz budzić zaufanie dziecka, kobiety w sposób adekwatny do ich cech.
- **Stadium 9 - spełnienie - akt przestępstwa.**
- **Stadium 10 - wzmocnienie fantazji** o przeżytych doznaniach i reakcjach ofiary, wzmocnienie doznań odczuwanych w trakcie czynu przestępczego.
- **Stadium 11 - poczucie winy, lęk przed ujawnieniem** (nie u wszystkich sprawców), co prowadzi do utajenia procederu na określony czas.
- **Stadium 12 - próba przeproszenia, przekupienia lub zastraszenia ofiary.**
- **Stadium 13 - zanik poczucia winy**, powrót do punktu wyjścia i uruchomienie cyklu przestępczego ponownie.

Schematy myślowe, towarzyszące sprawcom pedofilii, jednoznacznie wskazują na wysokie zagrożenie ponowieniem czynu przestępczego w przyszłości, są wśród nich stwierdzenia:

- „to nie jest przestępstwo”,
- „dzieci są lepszymi obiektami seksualnymi”,
- „kobiety są niebezpieczne, dzieci nic nie kojarzą”,
- „dzieci są gotowe do seksu i na ogół to lubią”.⁸

Charakterystyka przemocy seksualnej w rodzinach.

Kazirodztwo w rodzinie nie może być traktowane jako zjawisko jednorodne, zarówno ze względu na osobę ofiary, jak i ze względu na osobę sprawcy. Analiza zjawiska pozwala na wyodrębnienie kazirodztwa między osobami dorosłymi oraz między dorosłym a dzieckiem. W ujęciu rozwojowo-systemowym do kazirodztwa dochodzi na skutek **wadliwego działania systemu rodzinnego, na co z kolei ma wpływ zaburzony rozwój seksualny i emocjonalny rodziców**. W wyniku przenikania się czynników podmiotowych, sytuacyjnych i relacyjnych, rodzina tworzy system, który odpowiada nie tylko za powstanie, ale i za utrzymywanie się kazirodztwa. Teorie systemowe zakładają natomiast, że sprawca czynu jest uczestnikiem pewnego systemu (w tym wypadku rodziny), który zawiera w sobie elementy prowadzące do podjęcia przez jednego z uczestników kazirodczych działań. Prawdopodobieństwo uruchomienia mechanizmów prowadzących do kazirodztwa tkwi w systemie od początku jego istnienia. Specyficzna relacja między jego członkami prowadzi do stworzenia warunków, aby diada sprawca-dziecko mogła powstać, rozwijać się i pozostawać pod ochroną reszty członków rodziny.⁹

W literaturze przedmiotu wyodrębniono dwa modele rodzin kazirodczych:

⁸ Lach B.: Profilowanie... op. cit., s. 297.

⁹ Beisert M.: Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie. Dziecko Krzywdzone nr 1, 2002.

rodziny ze sprawcą psychopatycznym oraz rodziny ze sprawcą regresywnym.

Sprawca psychopatyczny to ojciec, który doznał zaburzenia rozwoju seksualnego w stadium późniejszym (separacji - indywiduacji w fazie narcystycznej). Jego seksualność jest niedojrzała i nastawiona na **ciągle potwierdzanie** własnej doskonałości, nieograniczonych możliwości i nieograniczonej władzy¹⁰. W kontaktach seksualnych nie przejawia empatii i zdolności uczenia się, nie odczuwa lęku. **Dziecko nie jest obiektem preferowanym, a jedynie obiektem zastępczego zaspokajania potrzeb**, wyładowania agresji, eksploracji rzeczywistości. Wykorzystanie seksualne polega zwykle na kontakcie fizycznym (intragenitalnym i ekstragenitalnym) nacechowanym **przemocą**. Ślady działania sprawcy mają wyraźny charakter (np. uszkodzenia ciała, ciąży).

Sprawca regresywny doznał zaburzenia rozwoju seksualnego w okresie wcześniejszym (stadium symbiozy, ewentualnie w fazie zróżnicowania). Jego działanie jest znacznie mniej dojrzałe, niż osoby narcystycznej. Naznaczone jest **lękiem przed dojrzałą kobietą**, przed agresją i separacją. Dziecko nie jest jedynym obiektem, na który ojciec reaguje seksualnie, ale **obiektem preferowanym**, bo poziom bezpieczeństwa, który stwarza, jest znacznie wyższy, niż osiągany w towarzystwie dorosłej partnerki. Ofiarami są głównie dzieci młodsze (nie zdradzające objawów zbliżającego się pokwitania), bo tylko ich niska orientacja w sytuacji pozwala na manipulacje dzieckiem bez ryzyka. Wykorzystaniu rzadko towarzyszy przemoc fizyczna. Kontakty seksualne mają najczęściej charakter ekstragenitalny. W tej grupie sprawców pojawia się tzw. **aktywność bez kontaktu fizycznego** (np. ekshibicjonizm, podglądanie, rozmowy, zabawy).

Na wyższym poziomie ogólności **oba typy rodzin mają elementy wspólne**. Należą do nich cechy opisujące specyfikę funkcjonowania tych rodzin:

- przewaga autorytetu jednego z rodziców,
- niejasność granic podsystemów i ról rodzinnych,
- ambiwalentny obrazie rodzica dominującego,
- specyficzny klimat seksualny,
- wysoki poziom napięć w rodzinie,
- dynamika w rozwoju patologii od fazy doboru uczestników, fazę formułowania wymagań i ustalania reguł, fazę frustracji i jawnego konfliktu aż do fazy zamknięcia kazirodczego układu.¹¹

Maria Beisert¹² na podstawie analizy ujawnionych przypadków w aktach spraw, opisuje także cechy kobiet, dopuszczających się przemocy seksualnej wobec dzieci, są wśród nich:

1. „**Nauczycielki miłości**”- ich ofiarami najczęściej byli chłopcy do 15 roku życia; sprawczynie nie były matkami biologicznymi ofiar, lecz macochami, konkubinami ojców, ciotkami czy opiekunkami, więc mimo iż z prawnego punktu widzenia nie doszło do czynu kazirodczego, to rozpatrując stosunek zależnościowy, z perspektywy psychologicznej z tego typu relacją mamy z pewnością do czynienia. Sprawczynie z tej kategorii współżyły z młodymi chłopcami racjonalizując, że dają im możliwość przeżycia tego, co zakazane.
2. „**Agresywna ofiara**” - w okresie dzieciństwa sama była ofiarą molestowania seksualnego przez różnych członków rodziny. Wykorzystanie dziecka było dla tej grupy kobiet jednym z wielu sposobów na „radzenie sobie” z bólem i cierpieniem nagromadzonym z przeszłości. Bardzo często działania te miały długotrwały i wieloraki charakter, z maltretowaniem fizycznym i zaniedbywaniem dziecka włącznie. **Głównym motywem było uzyskanie ulgi i obniżenie napięcia**. Co więcej, w trakcie kontaktu z dzieckiem kobiety te fantazjowały na

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Beisert, M.: Modele działań kobiet – sprawców wykorzystania seksualnego w rodzinie. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, 7, s.1-11.

temat kontaktów z dojrzałym, dorosłym mężczyzną, a więc dziecko nie stanowiło dla nich preferowanego obiektu seksualnego.

3. **„Wspólniczkę mężczyzny”**- nigdy nie działały same (mężczyzna był zawsze obecny i stosował nacisk psychiczny bądź fizyczny w stosunku do niej); podobnie jak w grupie powyższej, również i w tej sprawczyni, w czasie swojego dzieciństwa były ofiarą przemocy seksualnej, o charakterze kazirodczym, gdzie jednocześnie matka nie była w stanie ich ochronić. Wyrastały one w przekonaniu, że mężczyźni są jednocześnie źródłem przymusu i wykorzystania, jak i ochrony i opieki. W związku z tym, gdy mąż zaczął wykorzystywać seksualnie dziecko, nie były w stanie przeciwstawić się, a jeśli nawet to ten jednorazowy akt, kończył się porażką. Jak wskazują badania seksuologów, ta grupa również nie czuła pobudzenia seksualnego podczas czynności seksualnych wykonywanych na dziecku bądź razem z nim. Jednak mimo pojawiającego się bólu czy żalu, **lęk przed utratą męża dominował** na tyle, by zgoda na udział w molestowaniu dziecka, obniżała go i zwiększała tym samym poczucie bezpieczeństwa dla kobiety.
4. **„Symbiotyczne opiekunki”** - matki, które wykorzystują swoich synów, traktując swoje działania jako przedłużenie opiekuńczych i wychowawczych powinności, stopniowo wytwarza się niebezpieczna bliskość między matką a jej dzieckiem i doprowadza do powstania więzi, która w kulturach poza japońskich rozpatrywana jest jako patologiczna. W kulturze europejskiej wraz z osiągnięciem przez dziecko samodzielności, staje się ono niezależne od matki, tak dla kultury japońskiej, syn pozostaje na zawsze pod jej wpływem, a tym samym ona czuje się w obowiązku do zajmowania się nim.

Ujawnienie przemocy seksualnej wobec małoletniego.

Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego przemocą seksualną, stanowi niezwykle wymagającą i trudną czynność procesową. Dobra komunikacja w zespole osób uczestniczących w tej czynności: sędziego - biegłego psychologa, umożliwia zwykle nawiązanie poprawnej komunikacji z dzieckiem i uzyskanie szczegółowych zeznań na temat przemocy. W świetle obowiązujących przepisów kodeksu postępowania karnego, czynność tę przeprowadza się na posiedzeniu sądu z aktywnym udziałem biegłego sądowego psychologa.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 roku w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c kodeksu postępowania karnego, określa sposób przygotowania przesłuchania oraz warunki, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania przesłuchania. Zgodnie z § 2 tego rozporządzenia, jeżeli świadek jest małoletnim, który w chwili przesłuchania **nie ukończył 15 lat**, planowana pora i czas przesłuchania powinny uwzględniać potrzeby wynikające z jego wieku, potrzebę nawiązania z nim kontaktu przez biegłego psychologa przed przystąpieniem do przesłuchania oraz potrzebę ewentualnych przerw w prowadzonej czynności.

Przed rozpoczęciem przesłuchania małoletniego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, lub osoby cierpiącej na upośledzenie umysłowe, a także w innych wypadkach uzasadnionych stanem emocjonalnym lub właściwościami osobistymi świadka, sędziego, prokuratora, obrońcy i pełnomocnika pokrzywdzonego **mogą uzgodnić z biegłym psychologiem sposób formułowania zadawanych świadkowi pytań, w szczególności dotyczących sfery intymnej (§ 3).**

Przed rozpoczęciem przesłuchania biegły psycholog przeprowadza ze świadkiem **wstępną rozmowę w celu obniżenia**

poziomu lęku i niepokoju świadka. Jeżeli świadek jest małoletnim, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat lub osobą cierpiącą na upośledzenie umysłowe, biegły psycholog w miarę potrzeby udziela sędziemu pomocy w wyjaśnieniu w sposób zrozumiały dla świadka zasad przesłuchania, w tym **prawa odmowy składania zeznań, o ile prawo to świadkowi przysługuje, obowiązku mówienia prawdy i faktu utrwalania czynności w formie zapisu na nośnikach** (§ 4).

Na potrzeby prowadzenia przesłuchania wyodrębnia się pokój przesłuchań i pokój techniczny. **Pokój przesłuchań służy do przeprowadzenia przesłuchania świadka przez sędziego w obecności i z udziałem biegłego psychologa oraz tłumacza, jeżeli został powołany. Pokój techniczny** to pomieszczenie przylegające do pokoju przesłuchań i oddzielone od niego lustrem obserwacyjnym, albo pomieszczenie połączone z pokojem przesłuchań za pomocą środków technicznych umożliwiających przeprowadzenie przesłuchania na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku; w takim wypadku pokój techniczny może znajdować się w innym budynku niż pokój przesłuchań. Pokój techniczny umożliwia uczestniczenie w przesłuchaniu osobom, o których mowa w § 3; w pokoju tym przebywa również protokolant (§ 5). Jeżeli warunki lokalowe to umożliwiają, pokój przesłuchań znajdujący się w budynku sądu, prokuratury lub Policji **powinien posiadać odrębne wejście lub być zlokalizowany w taki sposób, aby dojście do niego nie prowadziło przez części budynku, gdzie przebywają oskarżeni, zatrzymani lub pokrzywdzeni innymi czynami.** W bezpośrednim sąsiedztwie pokoju przesłuchań powinien znajdować się ustęp. Możliwie najbliżej pokoju przesłuchań należy wyodrębnić poczekalnię. **Poczekalnia** zapewnia możliwość oczekiwania świadka na przesłuchanie w miejscu, do którego nie mają wstępu osoby nieuprawnione do udziału w przesłuchaniu. Poczekalnia wyposażona jest w książki, czasopisma, kredki, papier i

inne przedmioty zapewniające świadkowi, w tym również będącemu małoletnim poniżej lat 15, możliwość aktywnego spędzenia czasu oczekiwania. **W poczekalni nie umieszcza się materiałów edukacyjnych i informacyjnych na temat przemocy i wykorzystywania seksualnego** (§ 7). Pokój przesłuchań powinien być izolowany od odgłosów dobiegających z zewnątrz w stopniu wystarczającym, by zapewnić należytą jakość zapisu dźwięku (§ 8).

Zgodnie z § 9 pokój przesłuchań wyposaża się w **środki techniczne** umożliwiające: utrwalanie obrazu i dźwięku z przebiegu przesłuchania; obserwowanie i słuchanie przebiegu przesłuchania przez uczestników czynności przebywających w pokoju technicznym; przekazywanie sędziemu prowadzącemu przesłuchanie oraz biegłemu psychologowi pytań do świadka oraz wypowiedzi kierowanych przez uczestników czynności przebywających w pokoju technicznym; utrwalanie, w formie zapisu dźwięku, pytań i wypowiedzi.

Środki techniczne instaluje się w pokoju przesłuchań w sposób umożliwiający uczestnikom znajdującym się w pokoju technicznym **ogląd pokoju przesłuchań oraz mimiki twarzy świadka, również gdy świadek opuszcza głowę** (§ 10).

Ujawnienie przemocy seksualnej nawet w tak sprzyjającym otoczeniu w obecności profesjonalistów, ale zupełnie obcych dla małoletniego osób i niedawno poznanych, stanowi ogromne wyzwanie dla dziecka. Doświadczenia praktyków w przesłuchaniu małoletnich poniżej 15 roku życia wskazują na różne sposoby ujawnienia przemocy seksualnej, zależnie od wzorca przywiązania i funkcjonowanie psychicznego dziecka w relacjach z rodzicami. W przypadku gdy małoletni posiada:¹³

1. „**Bezpieczny**” wzorzec przywiązania:
 - dziecko ma poczucie własnej wartości,
 - adekwatnie postrzega wydarzenia zewnętrzne,

¹³ Izdebska A.: Konsekwencje przemocy seksualnej wobec dzieci. Dziecko Krzywdzone 4 (29)2009, s. 37-54.

- reaguje adekwatną ekspresją emocjonalną,
 - **adekwatnie radzi sobie z doświadczeniem wykorzystania i je ujawnia,**
 - szybko i skutecznie zwracanie się po pomoc do swojego opiekuna,
 - adekwatnie wyraża swoje emocje,
 - efektywnie korzysta z oferowanej pomocy.
2. „Ambiwalentny” wzorzec przywiązania:
- dziecko ma chwiejne poczucie własnej wartości,
 - wyolbrzymia zagrożenia,
 - nie posiada umiejętności adekwatnego zwracania się o pomoc do otoczenia,
 - **uzewnętrznia roszczenie stanów emocjonalnych (złość, strach, pożądanie),**
 - wyraża przesadną ekspresję emocji, manipuluje emocjami,
 - **manifestuje problemy poprzez zwracanie uwagi na siebie, poprzez nieprawidłowe,**
 - **zachowania: agresywne, nadmierne zachowania zależnościowe,**
 - nieskuteczność poszukiwania pomocy skutkuje u dziecka poczuciem bezradności, stanami depresyjnym.
3. „Unikający” wzorzec przywiązania:
- dziecko ma poczucie swojej niskiej wartości,
 - **przypisuje innym negatywne intencje,**
 - posiada negatywną atrybucję zdarzeń, wyolbrzymia zagrożenia,
 - unika zwracania się po pomoc,
 - hamuje uczucia dystresu i złości,
 - kontroluje negatywne emocje,
 - **prezentuje fałszywe, pozytywne emocje,**
 - **uzewnętrznia trudności lub nie ujawniania doświadczenia wykorzystania, mimo jego obecności,**
 - skupia się np. na funkcjonowaniu po-znawczym, osiągnięciach szkolnych,
- wycofuje się z relacji z innymi i reaguje depresją lub agresją,
 - **odczuwa silne poczucie winy za zdarzenia.**
4. „Zdezorganizowany” wzorzec przywiązania:
- u dziecka brak spójnego obrazu siebie i innych,
 - dziecko reaguje dezorientacją,
 - postrzega świat jako zagrażający dziecku,
 - wyraża **nieadekwatną i ulegającą gwałtownym zmianom ekspresję emocji,**
 - **dominuje bezradność i lęk,**
 - nasilają się prezentowane wcześniej zaburzenia,
 - ujawnia reakcje lękowe i depresyjne,
 - **wyказuje skłonność do dysocjacji i zachowań autodestrukcyjnych.**
- W badaniach izraelskich przeprowadzonych w 2000 roku wśród 30 dzieci z wykorzystaniem opracowanego protokołu przesłuchania (NICHHD), przeznaczonego dla domniemanych ofiar wykorzystania seksualnego i ich rodziców stwierdzono, że **53% dzieci zwlekało z ujawnieniem prawdy od tygodnia do 2 lat: ponad 72,6% dzieci zwlekało do miesiąca, 19,8% - do roku i 6,6% zwlekało dłużej.**
- W grupie wiekowej: 7-9 lat, 33% dzieci ujawniało przemoc seksualną z opóźnieniem, natomiast **w grupie 10-12 lat aż 73% dzieci. Większość dzieci - 78% znających sprawcę zwlekało z ujawnieniem przemy seksualnej, a tylko 17% dzieci wykorzystanych przez nieznanego. 92% ofiar ciężkich przestępstw zwlekało z ujawnieniem prawdy. Większość ofiar wielokrotnego krzywdzenia - 86% dzieci, opóźniało informowanie otoczenia i 25% dzieci opóźniało ujawnienie w przypadku pojedynczego incydentu wykorzystania seksualnego. 47% dzieci ujawniało fakt wykorzystania rodzeństwu lub przyjacielom, 43% dzieci poinformowało rodziców, a 10 % inne osoby dorosłe. Dzieci młodsze w wieku: 7-9 lat, najpierw**

ujawniały fakt rodzicom - 73%. 13% dzieci starszych informowało najpierw rodziców, przewidując jednak ich niekorzystne reakcje. Dzieci częściej wyrażały **strach lub wstyd w przypadku, gdy sprawcą była osoba znajoma (78%), a doświadczenie krzywdy poważne (83% dzieci) i powtarzające się (79% dzieci),** niż w sytuacji, gdy sprawcą był nieznajomy (8% dzieci). Dzieci były bardziej skłonne do **odwoływania zarzutów** dotyczących wielokrotnych zdarzeń przemocy seksualnej (29% dzieci) lub jeżeli sprawcą była **osoba znajoma** (22% dzieci). W grupie badawczej dzieci nigdy nie odwoływały zarzutów w przypadku pojedynczego incydentu lub gdy podejrzanym była osoba obca. Jedna trzecia badanych dzieci informowała o groźbach ze strony sprawcy, 23% dzieci informowało o nagrodach emocjonalnych za utrzymanie związku ze sprawcą w tajemnicy.¹⁴

Symptomy, które mogą wskazywać na wykorzystywanie seksualne małoletniego.

Przemoc seksualna rodzi objawy **specyficzne** oraz **niespecyficzne** - pośrednio wskazujące na przemoc seksualną.¹⁵

Objawy specyficzne w sferze somatycznej to:

- urazy zewnętrznych narządów płciowych oraz okołoodbytnicze,
- urazy pochwy, przerwanie błony dziewiczej,
- infekcje układu moczowo-płciowego i choroby weneryczne,
- ciąża.

Objawy niespecyficzne w sferze somatycznej to:

- urazy ciała,
- bóle głowy, brzucha, nudności, wymioty,

- trudności w oddawaniu moczu,
- zaburzenia jedzenia,
- zaburzenia snu.

Objawy niespecyficzne w sferze psychicznej to:

- lęki, fobie,
- koszmary i lęki nocne,
- depresja, przygnębienie,
- hipomania, nadpobudliwość ruchowa,
- drażliwość, złość,
- wstyd i poczucie winy,
- obniżenie poczucia własnej wartości, negatywna samoocena.

Obserwacja zachowania małoletniego wskazuje także na wiele innych istotnych sygnałów wczesnych zmian w zachowaniu pokrzywdzonego, tj.:¹⁶

1. Erotyzacja dziecka:

- prowokacyjne i uwodzicielskie zachowania seksualne dziecka w stosunku do osób z otoczenia,
- wczesna lub nasilona masturbacja dziecięca, nieadekwatna do fazy rozwoju psychoseksualnego,
- erotyczna twórczość dziecka - w rysunkach, malowankach, wylepiankach dziecka zaczynają dominować elementy seksualne,
- agresja seksualna wobec innych dzieci,
- angażowanie rówieśników i młodszych dzieci w nietypową aktywność seksualną - jeżeli dziecko w wieku przedszkolnym w zabawach odtwarza stosunek seksualny, kontakty oralne lub analne, jest to niepokojący sygnał mogący świadczyć o tym, że było ono uwikłane w aktywność seksualną przez osoby dorosłe,
- nieadekwatny do poziomu rozwoju dziecka język dotyczący sfery seksualnej,
- podejmowanie wczesnej i nasilonej aktywności seksualnej.

¹⁴ Hershkowitz I., Lanes O., Lamb M.: Analiza ujawnień wykorzystania seksualnego przez dzieci na podstawie rozmów z domniemanymi ofiarami i ich rodzicami. Dziecko Krzywdzone nr 4 (29) 2009, s. 56-72.

¹⁵ Izdebska A.: Konsekwencje... op. cit.

¹⁶ Ibidem.

2. Problemy emocjonalne dziecka:

- silne poczucie winy u dziecka, wynikające z tego, iż czuje się ono odpowiedzialne za zachowanie seksualne podejmowane wobec niego,
- poczucie bycia złym, innym, gorszym - dziecko ma wrażenie, że to, co je spotkało wynika z tego, iż jest ono złe, niegodziwe,
- poczucie nadmiernego wstydu związanego z przekroczeniem granic intymnych,
- dawanie do zrozumienia, że ma się jakąś straszną tajemnicę, ponieważ dorosły podejmujący kontakt seksualny z dzieckiem, często mówi, że nie może o tym nikomu powiedzieć,
- poczucie stygmatyzacji - dziecku wydaje się, że jest inne, niż rówieśnicy z powodu doznanego urazu,
- negatywny stosunek do własnego ciała, poczucie zbrukania i wstrętu.

3. Zachowania autodestrukcyjne:

- samookaleczenia,
- próby samobójcze,
- zaburzenia jedzenia (bulimia, anoreksja),
- używanie alkoholu, narkotyków,
- prostytutka dziecięca.

4. Dolegliwości psychosomatyczne:

- bóle brzucha,
- nudności, wymioty,
- zaburzenia miesiączkowania.

5. Objawy nerwicowe:

- wtórne moczenie nocne,
- zanieczyszczanie się kałem,
- zaburzenia snu, koszmary senne.

6. Problemy szkolne:

- zaburzenia koncentracji uwagi,
- nagłe obniżenie wyników w nauce,
- unikanie zajęć wychowania fizycznego,
- problemy w relacjach rówieśniczych.

Prowadząc czynności z osobą zawiadamiającą - zwykle rodzicem małoletniego, który ujawnił i zgłasza opisane powyżej objawy, warto dodatkowo podkreślać i przekazać opiekunowi uwagi, aby później we właściwy sposób móc zebrać informacje od pokrzywdzonego dziecka w sytuacji planowanego przesłuchania małoletniego, uwzględniając obowiązujące procedury prawne. Warto podkreślać, że:¹⁷

- rodzic nie powinien prowadzić szczegółowego „śledztwa wobec dziecka” oraz wypytywać go wielokrotnie o okoliczności i przyczyny wydarzenia,
- nie wolno zmuszać dziecka do konfrontacji ze sprawcą,
- nie należy ignorować lub „puszczać w niepamięć” tego, co się stało,
- rodzice powinni zapewnić dziecku, że zrobią wszystko, aby teraz było bezpieczne,
- należy pozwolić dziecku na okazywanie zarówno negatywnych, jak i pozytywnych uczuć wobec sprawcy. Rodzicom często trudno zaakceptować, że dziecko może wciąż uważać sprawcę za osobę ważną dla siebie i troszczyć się o jego dalsze losy, a tego typu ambiwalentne reakcje są charakterystyczne dla dzieci wykorzystanych seksualnie,
- rodzice nie powinni w drastyczny sposób zmieniać dotychczasowego trybu życia dziecka, nadopiekuńczość rodziców nie służy dziecku.

Rodzic, który dowiaduje się, że jego dziecko było wykorzystywane seksualnie przez współmałżonka lub partnera musi zmierzyć się z wieloma problemami. Musi zaakceptować nie tylko fakt wykorzystania, ale także **załamania się dotychczasowej relacji z bliską osobą**. Wielu rodziców staje twarzą w twarz z zagrożeniem rozpadu rodziny, zatrzymania współmałżonka lub umieszczeniem dziecka w placówce opiekuńczej. Jest to wyjątkowo trudny moment w życiu każdego rodzica bez względu na

¹⁷ Materiały FDN 2012, „Zachowania seksualne dzieci i młodzieży. Jak je identyfikować i rozumieć? Jak na nie reagować?”

stopień świadomego przyczynienia się do sytuacji wykorzystania dziecka. Niewątpliwie rodzic potrzebuje czasu, aby dostosować się do nowej sytuacji. Najczęstszymi reakcjami rodzica w takiej sytuacji są:¹⁸

- **niedowierzenie i racjonalizacja** - rodzic nie wierzy w to, co powiedziało dziecko, próbuje usprawiedliwić sprawcę, może przypisywać złe intencje osobie interweniującej,
- **gniew, złość i odrzucenie dziecka** - rodzic może uważać, że dziecko w jakiś sposób sprowokowało wykorzystanie seksualne lub godziło się na nie,
- **poczucie odrzucenia przez dziecko**, przeświadczenie, że dziecko nie było z nimi emocjonalnie dość związane, aby oprzeć się wykorzystaniu lub ujawnić jemu ten fakt,
- **ambiwalencja** - rodzic chce wspierać zarówno dziecko, jak i sprawcę,
- **troska o zabezpieczenie finansowe** - rodzic może obawiać się, że chroniąc dziecko, pozbawi rodzinę środków do życia,
- **zaprzeczanie i zakłopotanie** - niektórzy rodzice, zwłaszcza byłe ofiary wykorzystania wskutek braku możliwości porażenia sobie z własną wiktyimizacją, nie odczytywali sygnałów wysyłanych przez dziecko.

Przeżyty w dzieciństwie uraz wy-ciska swe piętno na całym życiu. Badania naukowe nad wykorzystaniem dzieci wykazały, że im młodsze dziecko było molestowane, tym większy jest rozmiar szkód psychicznych.¹⁹ Długoterminowe i różnorodne skutki wykorzystania seksualnego małoletniego mogą obejmować wszystkie obszary jego funkcjonowania, tj.:²⁰

1) psychologiczne:

- chroniczna depresja,
- obniżona samoocena,
- uporczywe lęki,

- poczucie winy,
- zaburzenia snu,
- trudności z koncentracją uwagi,

2) zaburzenia w zachowaniu:

- skłonność do samouszkodzeń,
- nadużywanie substancji psychoaktywnych,
- włóczęgostwo,
- zachowania przestępcze,

3) zaburzenia psychoseksualne:

- nieumiejętność utrzymywania trwałych związków,
- promiskuityzm,
- zahamowania seksualne,
- podatność na stawanie się ofiarą dewiacyjnych i agresywnych zachowań seksualnych ze strony innych osób,
- uprzedmiotowienie drugiego człowieka,
- brak wiedzy na temat prawdziwych reakcji seksualnych i budowy narządów płciowych,
- własne kompleksy na tle seksualności,
- niezrozumienie psychiki płci odmiernej, np. kobiet - trudności w realnych i trwałych związkach,
- niezdolność do tworzenia trwałych i dojrzałych relacji z innymi w małżeństwie, rodzicielstwie,

4) posttraumatyczne objawy psychiatryczne:

- z pogranicza psychozy, np. patologiczna podejrzliwość, labilność nastroju, autyzm.

Należy także pamiętać, że wiele doświadczeń wykorzystania seksualnego małoletnich nie wiąże się z doświadczeniami przymusu czy zagrożenia. Wiele takich zdarzeń realizowanych jest poprzez **manipulację uczuciami i zaufaniem dziecka**. Finkelhor podkreśla, że doświadczenie wykorzystania seksualnego należy w mniejszym stopniu traktować jako „zdarzenie”, a w większym stopniu jako **proces lub**

¹⁸ MacFarlane K, Feldmeth J.R.: Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka. Warszawa 2002, s. 63-65.

¹⁹ Kwiatkowska-Darul: Przesłuchanie... op. cit., s. 152.

²⁰ Materiały FDN „Rozpoznanie wykorzystania seksualnego dziecka”.

wręcz typ relacji. Problem seksualnego wykorzystania dziecka nie będzie polegał na trudności w zintegrowaniu doświadczenia przemocy z resztą swojego doświadczenia, lecz właśnie na „nadmiernej” jego integracji, zaburzającej inne relacje i sytuacje w życiu dziecka.²¹

II. Ustawowe znamiona wybranych przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności określone są w rozdziale XXV kodeksu karnego i dotyczą tzw. przestępstw seksualnych. W literaturze można spotkać różne pojęcia definiujące istotę przestępstwa seksualnego. Najprostsza i najbardziej trafną definicję opracował Leszek Lernell w publikacji „Przestępstwa seksualne. Zagadnienia prawne i kryminalistyczne” stwierdzając, że przestępstwami seksualnymi są takie typy zachowań ludzkich powiązane z życiem seksualnym człowieka (wraz ze skutkami), jakie są zakazane przez obowiązujące ustawodawstwo karne.

Zgwałcenie art. 197 k.k.

Przedmiot ochrony

Wolność seksualna, rozumiana jako prawo do swobodnego dysponowania swoim życiem seksualnym, w szczególności wolność od przymusu w sferze czynności seksualnych, wolność od wszelkiego rodzaju nacisków prowadzących do naruszenia nieskrępowanego podejmowania decyzji w zakresie stosunków seksualnych.²²

Podmiot przestępstwa

Przestępstwo określone w art. 197 k.k. jest przestępstwem powszechnym. Sprawcą może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej niezależnie

od wieku, płci, preferencji seksualnych (zgwałcenia heteroseksualne, homoseksualne i lesbijskie), a także stosunku do ofiary (małżonek, krewny, powinowaty, znajomy, konkubent).

Strona przedmiotowa

Przestępstwo zgwałcenia należy do tzw. przestępstw złożonych, do których dokonania niezbędne jest łączne podjęcie przez sprawcę dwóch zachowań²³. Zgodnie z treścią art. 197 § 1 k.k., sprawca w pierwszym typie podstawowym przestępstwa zgwałcenia doprowadza inną osobę przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do obcowania płciowego. Natomiast w drugim typie podstawowym określonym w art. 197 § 2 k.k. doprowadza tymi sposobami inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności. Sprawca, aby zrealizować wszystkie znamiona czynu zabronionego, musi posłużyć się wskazanymi w art. 197 § 1 k.k. sposobami doprowadzenia ofiary do obcowania płciowego, a w przypadku przemocy i groźby bezprawnej - pokonać rzeczywisty opór ofiary, tym samym w praktyce brak zgody będzie raczej przejawiał się wyraźnym wyrażeniem decyzji negatywnej przez ofiarę (natomiast w przypadku podstępu istotne będzie to, że na przykład w gruncie rzeczy pozytywna decyzja woli ofiary wynikać będzie z błędnego postrzegania przez nią pewnych istotnych elementów stanu faktycznego)²⁴.

Znamię „obcowanie płciowe” obejmuje swym zakresem znaczeniowym akty spółkowania oraz jego surogaty, które traktować można jako ekwiwalentne spółkowaniu. Zgwałcenie z art. 197 § 1 k.k. ma zatem miejsce, gdy czynność sprawcza polega na bezpośrednim kontakcie płciowym ciała sprawcy z organami płciowymi ofiary lub też z tymi częściami jej ciała, które sprawca

²¹ Izdebska A.: *Konsekwencje...* op. cit., s. 51.

²² A. Choromańska, D. Mocarcka, *Dewiacje i przestępstwa seksualne – klasyfikacja, aspekty prawne*, Szczytno 2009, s. 25.

²³ T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, wyd. 3, Warszawa 2008, s. 129.

²⁴ A. Michalska – Warias, *Ustawowe znamiona przestępstwa zgwałcenia (w:) Przestępstwo zgwałcenia*, pod red. M. Mozgawy, Warszawa 2012, s. 36.

traktuje równoważnie i na których, lub za pomocą których wyładowuje swój popęd seksualny (stosunki analne, oralne).²⁵

Poddanie się innej czynności seksualnej obejmuje sytuacje, w których sprawca dotyka np. narządów płciowych ofiary (nawet przez bieliznę czy odzież) lub inne zachowania sprawcy, których dopuszcza się w zetknięciu z ciałem ofiary (np. niektóre pieszczoty lub pewne pocałunki), zmierzając najczęściej do pobudzenia lub zaspokojenia swojego popędu płciowego. Zauważyć należy, że dotykanie narządów płciowych może być uznane za usiłowanie zgwałcenia w formie obcowania płciowego, gdy wskazuje na to zamiar i całokształt zachowania sprawcy²⁶

Przemoc w przypadku przestępstwa zgwałcenia ma na celu przełamanie oporu ofiary. Tym samym niezbędne jest także ustalenie, że taki opór w rzeczywistości wystąpił. Podkreślenia wymaga to, że opór ten nie musi mieć charakteru oporu fizycznego, a w zależności od sytuacji może przybrać również postać oporu psychicznego, którego uzewnętrznieniem będzie jednoznaczne demonstrowanie braku zgody na obcowanie płciowe²⁷. Opór nie musi polegać na fizycznym przeciwstawianiu się użytym przez sprawcę środkom zmuszania (przykładowo wystarczające jest głośne wzywanie pomocy, krzyk, płacz itp.)²⁸.

Groźba bezprawna to zarówno groźba, o której mowa w art. 190 k.k., jak i groźba spowodowania postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego osoby najbliższej; nie stanowi groźby zapowiedź spowodowania postępowania karnego, jeże-

li ma ona jedynie na celu ochronę prawa naruszonego przestępstwem.²⁹

W przeciwieństwie do „przemocy” i „groźby bezprawnej” „podstęp” nie zaliczamy do środków zmuszania, ponieważ nie wywołuje przymusu, co z kolei czynią oba pozostałe środki. Jako istotę podstępu z art. 197 k.k. powszechnie podaje się wprowadzenie ofiary w błąd albo takie wykorzystanie błędu ofiary, które umożliwia sprawcy nawiązanie z nią kontaktu seksualnego³⁰.

Jednak nie ma mowy o podstępie, gdy zgoda na czynność seksualną została wyrażona pod wpływem błędu jedynie co do ubocznych motywów podjętej decyzji. Wskazuje się m. in. na: nieuzyskanie przez podwładnego obiecanej podwyżki, która miała stanowić wynagrodzenie za udzielenie zgody na obcowanie płciowe z przełożonym, czy też odbycie stosunku płciowego z osobą będącą już w związku małżeńskim, czego ofiara nie była świadoma³¹.

Wykonanie innej czynności seksualnej przez pokrzywdzonego to m. in. obnażanie się, samogwałt, dotykanie narządów sprawcy, odbycie stosunku ze zwierzęciem lub osobą martwą³²

Typ kwalifikowany przestępstwa zgwałcenia w postaci zgwałcenia wspólnie z inną osobą (197 § 3 k.k.) charakteryzuje się dwuosobową konfiguracją sprawczą. Sprawcą jest nie tylko ten, kto bezpośrednio dopuszcza się obcowania płciowego z pokrzywdzonym bądź poddaje go innej czynności seksualnej albo względem którego wykonuje inną czynność seksualną, lecz także ten, kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza pokrzywdzonego do zgwałcenia przez inną osobę³³. Współsprawcą określonego w art. 197 § 3

²⁵ Wyrok SA w Lublinie z dnia 24 sierpnia 2011 r., II Aka 154/11, OSA 2012/5/3-9.

²⁶ J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej (w) Kodeks karny, Część szczególna, Komentarz*, Tom I, pod red. A. Wąska, Warszawa 2004, s. 777.

²⁷ A. Michalska – Warias, *Ustawowe znamiona przestępstwa zgwałcenia (w:) Przestępstwo zgwałcenia*, pod red. M. Mozgawy, Warszawa 2012, s. 39.

²⁸ Wyrok SN z dnia 26 lipca 2001 r., VKKN 95/99, LEX nr 51671.

²⁹ art. 115 § 12 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny Dz.U.1997.88.553.

³⁰ H. Myśliwiec, *Podstęp jako znamię przestępstwa zgwałcenia*, Prokuratura i Prawo, 2012, Nr 11, s.66.

³¹ M. Bilski, *Komentarz do art. 117 – 277 kk (w:) Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz Tom II* pod red. A. Zoll, Warszawa 2008, s. 593.

³² A. Choromańska, D. Mocarcka, *Dewiacje i przestępstwa seksualne – klasyfikacja, aspekty prawne*, Szczytno 2009, s. 28.

³³ *Ibidem*, s. 32.

k.k. zgwałcenia zbiorowego jest zarówno ten, kto wspólnie i w porozumieniu z inną osobą wykonuje wszystkie znamiona czynu zabronionego, jak i ten, kto w ramach tego porozumienia, dokonuje wspólnie z inną osobą realizacji przestępstwa i jest istotnym wykonawcą części (lub jednego) z tych znamion³⁴.

Istota zgwałcenia wspólnie z inną osobą nie sprowadza się do tego, by wszyscy uczestnicy obcowali płciowo z pokrzywdzonym. Wystarczy, aby tylko jeden ze sprawców doprowadził inną osobę do obcowania płciowego albo innej czynności seksualnej, rola zaś pozostałych sprawców sprowadza się do użycia przemocy, groźby lub podstępu wobec osoby pokrzywdzonej. Istota zgwałcenia wspólnie z inną osobą nie sprowadza się do tego, by wszyscy uczestnicy odbyli stosunki płciowe z pokrzywdzoną. Wystarczy, by jeden z nich odbył normalny akt spółkowania lub w inny sposób zaspokoił popęd płciowy w zetknięciu z ciałem innej osoby (np. dotykanie organów płciowych), a pozostali przy użyciu przemocy, groźby lub podstępu doprowadzili tę osobę do poddania się obcowaniu płciowemu lub innej czynności seksualnej. Rola sprawców może być wyraźnie podzielona i ograniczać się np. do trzymania ofiary za ręce, nogi lub zatykania ust, a nawet do podstępnego zaprowadzenia ofiary na miejsce, gdzie ma nastąpić jej zgwałcenie³⁵.

Nowelizacja kodeksu dokonana ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. wprowadziła dwa nowe typy przestępstwa zgwałcenia: zgwałcenie małoletniego poniżej 15 lat (§ 3 pkt 2) oraz zgwałcenie kazirodczne (§ 3 pkt 3), oba zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Do czasu nowelizacji czyny, o których mowa w tych przepisach, podlegały kumulatywnej kwalifikacji na podstawie art. 197 § 1 lub 2 oraz -

odpowiednio - art. 200 lub 201 i miały charakter występków.³⁶

Małoletni – w rozumieniu polskiego prawa cywilnego to osoba, która nie ukończyła lat 18 i nie zawarła małżeństwa, przez co małoletni uzyskuje pełnoletniość.

Zgwałcenie kazirodczne polega na dopuszczeniu do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności w stosunku do wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry.

Wstępni to rodzice, dziadkowie, pradiadkowie itd. Zstępni to dzieci, wnuki, prawnuki itd. Przysposobiony to osoba, która została przysposobiona (potocznie - adoptowana). Przysposobiony staje się dzieckiem przysposabiającego i członkiem jego rodziny, a jego więzy z rodziną naturalną ulegają zerwaniu. Przysposobiony nabywa prawa i obowiązki wynikające z pokrewieństwa w stosunku do krewnych przysposabiającego, jakie ma naturalny syn i córka przysposabiającego. Przysposabiający to osoba, która przysposobiła (potocznie - adoptowała) inną osobę zastępując jej rodziców.

W przypadku zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem, to w doktrynie i orzecznictwie sądowym wyróżnia się cztery zasadnicze stanowiska dotyczące kryteriów pozwalających uznać dane zgwałcenie za dokonane ze szczególnym okrucieństwem. Zgodnie z pierwszym, o szczególnym okrucieństwie można mówić wtedy, gdy sprawca swoim zachowaniem spowodował szczególnie dotkliwe skutki fizyczne lub psychiczne u ofiary. Stanowisko drugie łączy szczególne okrucieństwo ze stosowaniem przez sprawcę środków przymusu niewspółmiernych do stawianego przez ofiarę oporu. Trzecie kryterium odwołuje się do kryterium zamiaru sprawcy zadania bólu ofierze i poniżenia jej, natomiast stanowisko czwarte, jako decydujące do wystąpienia szczególnego okrucieństwa, wskazuje szczególnie naganny sposób i rodzaj działania sprawcy. W praktyce każde

³⁴ Wyrok SA w Białymstoku z 26 września 2006 r., II Aka 192/06, OSAB 2006, nr 2-3, poz. 38.

³⁵ Wyrok SN z 6 listopada 1970 r., III KR 170/70, OSNPG 1971, nr 2, poz 35.

³⁶ N. Kłaczyńska, Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz, LEX 2014.

z tych kryteriów bywa stosowane, co wynika z faktu, że przy tak nieostrym określeniu jak „szczególne okrucieństwo”, nie da się najprawdopodobniej uniknąć w gruncie rzeczy intuicyjnych ocen, a sądy posługują się każdym z tych kryteriów w zależności od charakterystycznych elementów konkretnego stanu faktycznego i swojej intuicyjnej w pierwszym rzędzie oceny, czy zgwałcenie przybrało postać naganną.³⁷

Strona podmiotowa

Powszechnie przyjmuje się, że zgwałcenie jako przestępstwo umyślne może być popełnione wyłącznie w zamiarze bezpośrednim, przede wszystkim ze względu na charakter znamion, które opisują sposób działania sprawcy. Zgwałcenie nie jest przestępstwem kierunkowym w tym sensie, że sprawca nie musi działać w celu pobudzenia lub zaspokojenia popędu płciowego swojego lub innej osoby.³⁸

Tryb ścigania

Z dniem 27 stycznia 2014 r. nastąpiła zmiana w trybie ścigania przestępstwa zgwałcenia. Obecnie przestępstwo ścigane jest z urzędu. Zmiana przepisów kodeksu karnego spowodowała, że zbędny stał się zapis o niemożności cofnięcia wniosku o ściganie karne w stosunku do art. 197 k.k.³⁹

Seksualne nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia art. 199 k.k.

Przedmiot ochrony

Bezpośrednim przedmiotem ochrony jest wolność seksualna rozumiana jako

wolność od określonych w tym zakresie metod wywierania nacisku kompulsywnego na przebieg procesów motywacyjnych i decyzję woli w zakresie wykonywania czynności seksualnych.⁴⁰

Podmiot

Przestępstwo z art. 199 k.k. ma charakter złożony, zawiera kilka zespołów znamion. Seksualne nadużycie stosunku zależności jest przestępstwem indywidualnym. Sprawcą może być tylko osoba pozostająca z pokrzywdzonym w określonym stosunku zależności (trwałym lub chwilowym, prawnym lub faktycznym), która decyduje o zatrudnieniu i jego warunkach albo której pracodawca przekazał określone kompetencje w tym zakresie. Seksualne wykorzystanie krytycznego położenia natomiast jest przestępstwem powszechnym. Sprawcą może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej.⁴¹

Strona przedmiotowa

Zachowanie podmiotu przestępstwa określonego w art. 199 k.k., polega na doprowadzeniu innej osoby do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej, albo do wykonania takiej czynności przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie jej krytycznego położenia.

Zakres pojęciowy obcowania płciowego oraz innej czynności seksualnej pokrywa się z przytoczonymi definicjami przestępstwa zgwałcenia (art. 197 k.k.).

Krytyczne położenie to takie, które jest bardzo ciężkie i trudne do zniesienia. Oznacza bardzo dolegliwą sytuację życiową, najczęściej związaną z zagrożeniem dla istotnych interesów pokrzywdzonego. Krytyczne położenie nie musi być wynikiem określonej relacji międzyludzkiej. Może być następstwem zdarzenia losowego, np. pożaru. Nie ma krytycznego położenia wtedy, gdy ktoś decyduje się na obcowanie

³⁷ A. Michalska – Warias, Ustawowe znamiona przestępstwa zgwałcenia (w:) *Przestępstwo zgwałcenia*, pod red. M. Mozgawy, Warszawa 2012, s. 53.

³⁸ J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej (w) Kodeks karny, Część szczególna, Komentarz*, Tom I, pod red. A. Wąska, Warszawa 2004, s. 785 - 786.

³⁹ A. Pęsko, *Zmiany w prawie dotyczące przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności*, *Kwartalnik Prawno-Kryminalistyczny* nr 1(18) 2014, Piła 2014, s.16.

⁴⁰ J. Warylewski, *Przestępstwa...* op. cit., s. 849.

⁴¹ A. Choromańska, D. Mocarcka, *Dewiacje i przestępstwa seksualne – klasyfikacja, aspekty prawne*, *Szczytno* 2009, s. 44.

pliciowe celem zaspokojenia ponadstandardowych potrzeb (swoich lub innej osoby), np. by nabyć cenny obraz do swojej kolekcji.⁴²

Stosunek zależności oznacza istnienie między sprawcą i pokrzywdzonym określonej relacji, która daje sprawcy możliwość wywierania określonego bezpośredniego bądź pośredniego wpływu na dalsze losy i położenie osoby zależnej. Źródłem stosunku zależności może być zarówno stosunek prawny, np. wynikający ze stosunku pracy, jak i faktyczny, np. wynikający ze stosunków rodzinnych. Sprawca nie musi sam mieć możliwości rozstrzygnięcia o losie pokrzywdzonego, wystarczy, że ma na takie rozstrzygnięcie pewien wpływ, choćby pośredni. Istnienie stosunku zależności wymaga ustalenia, iż los danej osoby, a więc jej położenie ekonomiczne lub inna sytuacja życiowa zależały decydująco od woli sprawcy.⁴³

Samo istnienie stosunku zależności albo krytycznego położenia nie realizuje znamion przestępstwa określonego w art. 199 k.k. Niezbędne jest jeszcze, aby sprawca nadużył zależności albo wykorzystał krytyczne położenie, w jakim znajduje się ofiara.

Typem kwalifikowanym przestępstwa określonego w art. 199 § 1 k.k. jest czyn określony w § 2, § 3, który wskazuje na osobę ofiary, jakim jest małoletni, tj. osoba poniżej 18 roku życia. Czynność sprawcy przestępstwa polega na doprowadzeniu małoletniego do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, w wyniku nadużycia zaufania lub udzielenia mu korzyści majątkowej lub osobistej, albo jej obietnicy.

Korzyść majątkowa to przysporzenie majątku albo uniknięcie strat lub obciążeń

majątku, a więc zarówno zwiększenie aktywów, jak i zmniejszenie pasywów majątkowych. Korzyścią majątkową są pieniądze, papiery wartościowe, rzeczy mające wartość majątkową, świadczenia i prawa majątkowe, np. zwolnienie z długu, darowizna itp.⁴⁴

Przez korzyść osobistą należy rozumieć zaspokojenie potrzeb o charakterze innym niż majątkowy lub takich, w których korzyść niematerialna ma charakter dominujący.⁴⁵

Przedmiotem czynu przestępstwa seksualnego nadużycia stosunku zależności lub wykorzystania krytycznego położenia jest ciało ofiary jako istoty ludzkiej.

Strona podmiotowa

Przestępstwo seksualnego nadużycia stosunku zależności lub wykorzystania krytycznego położenia może być popełnione umyślnie w zamiarze bezpośrednim. Sprawca musi chcieć wyzyskać stosunek zależności lub krytyczne położenie oraz mieć świadomość istnienia zależności lub krytycznego położenia. W przypadku czynów z § 2 i 3 możliwy jest zamiar quasi-ewentualny co do wiedzy sprawcy o wieku ofiary.⁴⁶

Tryb ścigania

Z dniem 27 stycznia 2014 r. nastąpiła zmiana w trybie ścigania przestępstwa określonego w art. 199 k.k. Obecnie przestępstwo ścigane jest z urzędu.

Seksualne wykorzystanie małoletniego i prezentowanie treści pornograficznych art. 200 k.k.

Przedmiot ochrony

Przedmiotem ochrony w wypadku przestępstwa seksualnego wykorzystania małoletniego są wolność seksualna oraz

⁴² J. Warylewski, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej (w) Kodeks karny, Część szczególna*, Komentarz, Tom I, pod red. A. Wąska, Warszawa 2004, s. 852.

⁴³ A. Choromańska, D. Mocarcka, *Dewiacje i przestępstwa seksualne – klasyfikacja, aspekty prawne*, Szczytno 2009, s. 45.

⁴⁴ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. IV, Warszawa 2007, s. 259.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ N. Kłaczyńska, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, LEX 2014.

prawidłowy rozwój psychiczny i fizyczny osoby małoletniej. Przedmiotem ochrony jest zarówno swoboda podejmowania z rozeznaniem decyzji związanych z życiem płciowym (kontakty o charakterze seksualnym), jak i obyczajność, rozumiana nie jako ochrona przed naruszeniem bliżej nieokreślonych reguł społecznych w dziedzinie seksualnej, ale jako zapewnienie małoletniemu wolności od przykrych uczuć i doznań. Ochrona wolności seksualnej małoletniego nie polega na ochronie jego decyzji woli, ale na ochronie tej wolności wtedy, gdy z powodu niedojrzałości nie mogą być one traktowane jako wystarczająco przemyślane.⁴⁷ Art 200 k.k. chroni obyczajność, ponieważ umożliwienie małoletniemu zapoznanie się z treściami pornograficznymi stoi w sprzeczności ze zbiorem zasad obyczajowych dotyczących modelu wychowania dzieci.⁴⁸

Podmiot

Przestępstwo określone w art. 200 k.k. jest przestępstwem powszechnym. Sprawcą może być każdy człowiek zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej.

Strona przedmiotowa

Ustawą z dnia 4 kwietnia 2014 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw nadano nowe brzmienie art. 200 k.k., został uchylony § 2, jednak ustawodawca dodał § 3 „Kto małoletniemu poniżej lat 15 prezentuje treści pornograficzne lub udostępnia mu przedmioty mające taki charakter albo rozpowszechnia treści pornograficzne w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”.

§ 4 „Karze określonej w § 3 podlega, kto w celu swojego zaspokojenia seksualnego lub zaspokojenia seksualnego innej

osoby prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej”, § 5 „Karze określonej w § 3 podlega, kto prowadzi reklamę lub promocję działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15”.

Zachowanie sprawcy przestępstwa określonego w § 1 polega na obcowaniu płciowym z małoletnim poniżej 15 lat lub dopuszczeniu się wobec niego innej czynności seksualnej lub doprowadzeniu go do poddania się takim czynnościom lub ich wykonania.

Pedofilia uznawana jest za zaburzenie psychoseksualne, w którym osoba dorosła doznaje pobudzenia i zaspokojenie seksualnego dzięki kontaktom seksualnym z dzieckiem niedojrzałym płciowo⁴⁹. Traktowana jest jako zaburzenia preferencji seksualnych. Oznacza preferencję seksualną osoby dorosłej w stosunku do dzieci, najczęściej w fazie przedpokwitaniowej albo we wcześniejszej fazie pokwitania⁵⁰.

Art. 200 § 3 k.k. zakazuje prezentowania treści pornograficznych małoletniemu poniżej 15 roku życia i udostępniania mu przedmiotów mających taki charakter albo rozpowszechniania treści pornograficznych w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi.

Treści pornograficzne to takie treści, które właściwe są przekazowi informacyjnemu, w formie materialnej lub zdematerializowanej i charakteryzują się tym, że przedstawiają w jakiejkolwiek formie autentyczne lub tylko wyobrażone przejawy życia seksualnego człowieka w wymiarze ograniczonym do funkcji fizjologicznych. Przekaz informacyjny może być zarejestrowany (utrwalony) np. w formie filmu,

⁴⁷ A. Choromańska, D. Mocarska, Dewiacje... op. cit., s. 47.

⁴⁸ P. Kozłowska, M. Kucharska, Prawnokarne aspekty pornografii, Prokuratura i Prawo 1999, Nr 2, s. 36.

⁴⁹ R. Krajewski, Przestępstwo publicznego propagowania oraz pochwalania zachowań o charakterze pedofilskim, Przegląd Sądowy 2011, nr 6, s. 43

⁵⁰ M. Ratajczak, Czynności pedofilskie – ujęcie prawne i kryminologiczne, Prokuratura i Prawo 2014, Nr 2, s. 47.

zdjęć, książki, nagrania fonicznego lub nie (pokazy na żywo, wykład)⁵¹.

Prezentowanie to inaczej dokonywanie prezentacji, najczęściej czegoś, innym osobom, zwłaszcza publiczności. Prezentowanie oznacza pokazywanie, przedstawienie, zapoznanie z czymś. Prezentacja treści pornograficznych umożliwia ich odbiór za pomocą wzroku i słuchu (obejrzenie, przeczytanie lub usłyszenie).⁵²

Udostępnienie przedmiotów polega m.in. na umożliwieniu dostępu do książek, czasopism i kaset z pornografią (sprzedaż, użyczenie, darowizna). Dla wypełnienia znamion czynu zabronionego pozostaje bez znaczenia to, czy małoletni zapoznał się z zawartością (treścią) udostępnionych mu przedmiotów. Przepięstwo jest popełnione już z momentem udostępnienia wskazanych wyżej przedmiotów.⁵³

Przez rozpowszechnianie treści pornograficznych należy rozumieć takie zachowania sprawcy, które polegają na czynieniu treści pornograficznych powszechnie dostępnymi, np. publikacje, kolportaż, użyczenie, powielanie, kopiowanie i innego rodzaju udostępnianie ich treści.⁵⁴

Art. 200 § 5 k.k. określa, że odpowiedzialności karnej podlega również sprawca, który prowadzi reklamę lub promocję działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15.

Strona podmiotowa

Strona podmiotowa w art. 200 k.k. obejmuje umyślność w zamiarze bezpośrednim lub niby - ewentualnym⁵⁵. Zamiar ewentualny będzie dotyczył wieku małoletniego, w szczególności gdy sprawca nie ma pewności co do wieku małoletniego. Jak również gdy sprawca co najmniej godzi się

z tym, że prezentowane lub udostępniane przez niego treści mają charakter pornograficzny.

Tryb ścigania

Przepięstwo określone w art. 200 k.k. ścigane jest z urzędu.

⁵¹ J. Warylewski, Przepięstwa przeciwko wolności seksualnej (w) Kodeks karny, Część szczególna, Komentarz, Tom I, pod red. A. Wąska, Warszawa 2004, s. 899-900.

⁵² Ibidem, s. 904.

⁵³ Ibidem, s. 905.

⁵⁴ Ibidem, s. 906.

⁵⁵ Ibidem, s. 870.